

วิจารณ์หนังสือ : Book Review
มองทุกข์ให้เห็น จึงเป็นสุข
(Seeing suffering is happiness.)

ผู้เขียน : มนิจ ชูชัยมงคล
ปีที่พิมพ์ : (ไม่ปรากฏวันเดือนปีที่พิมพ์)
จำนวนหน้า : 46 หน้า
สำนักพิมพ์ : หจก.แอลซีพี จิตติพรการพิมพ์
ISBN : 978-616-268-127-1

¹พระอธิการมานิตย์ อนนฺตโกณ และ ²พระครูปริยัติพัฒนบัณฑิต

¹Phra Athikarn Manit Anamgano and ²Phrakru Pariyattiphattanabundit

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

¹nitboonpra@gmail.com

Received : January 28, 2023; Revised : March 23, 2024; Accepted : April 30, 2024

บทคัดย่อ

มองทุกข์ให้เห็น จึงเป็นสุข การพิจารณาถึงต้นกำเนิดทุกข์ในอริยสัจ 4 กองแห่งทุกข์ ในชั้น 5 และแหล่งเกิดความทุกข์ คือความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความพลัดพราก ความโศกความเหี่ยวแห้งใจรวมทั้งความรำไรรำพันในเรื่องปัญหาต่างๆคือสิ่งที่เป็นความทุกข์ ทุกข์จึงเป็นพื้นฐานร่วมของชีวิตซึ่งสัมพันธ์กันโดยภาวะและการประพุดิตังนั้นความ ตระหนักรู้ในพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของทุกข์ จึงเป็นทัศนคติที่ถูกต้องที่ทำให้บุคคลดำเนินชีวิตได้ ด้วยความเป็นปกติ แต่อย่างไรก็ตามความรู้ความสามารถในการที่จะเข้าใจทุกข์นั้น การที่ทรงบัญญัติสอน

¹ นิสิต, หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิทยาเขตขอนแก่น

² รองศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิทยาเขตขอนแก่น

เรื่องทุกข์ ไม่ใช่เพื่อให้เป็นทุกข์ หากแต่เพื่อให้รู้จักว่าทุกข์เป็น ปัญหาที่แก้ได้ ไม่ใช่ของที่เที่ยงแท้แน่นอน

คำสำคัญ : มองทุกข์ให้เห็น จึงเป็นสุข, การพิจารณา, อริยสัจ 4 ,ชั้น 5

Abstract

Seeing suffering is happiness. Considering the origin of suffering in the four Noble Truths, the divisions of suffering in the five aggregates, and the sources of suffering, namely birth, aging, sickness, death, separation, sorrow, withering of the heart, lamentation. In the matter of various problems, things are suffering. Suffering is therefore the common basis of life; it was related by state and conduct. So, Awareness of the basics related to suffering, it is the right attitude that allows a person to live their life. However, Knowledge is the ability to understand suffering. Teaching about suffering that, it is not for seeing suffering but to recognize that suffering is a problem that can be solved. It is something that not a permanent thing.

Keywords: seeing suffering is happiness, contemplation. 4 Noble Truths, 5 Khandhas

บทนำ

หนังสือเล่มมีความหนาพอดี พอเหมาะสำหรับคนที่มีเวลาน้อยในการที่ใช้เวลาในการอ่าน ความสำคัญ ซึ่งเรื่องเป็นเสน่ห์ที่ดึงดูดในให้ผู้ที่ต้องการศึกษาเรื่อง และการอยู่กับทุกข์ให้เกิดความสุข ในขณะที่เดียวกันภาพที่ใช่ก็เป็นสิ่งที่สร้างแรงจูงใจให้ เพราะพระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) เป็นพระผู้ที่มีประชาชนให้ความเคารพและนับถือของประชาชน อีกทั้งเป็นภาพลักษณ์ของพระนักปราชญ์และนักปฏิบัติจึงเป็นการออกรูปแบบที่น่าสนใจสำหรับบุคคลพบเห็นและผู้ที่กำลังหาหนังสือที่ตนอยากศึกษาเป็นอย่างดี

โครงสร้างของหนังสือ

หนังสือเรื่อง ทุกข์มีไว้ให้เห็น ไม่ได้มีไว้ให้เป็น" บรรณาธิการ : ศักดิ์สิทธิ์ พันธุ์สัตย์, บรรณาธิการ : มณีจ ชูชัยมงคล ออกแบบปก : อนุชิต คำของเมือง, รูปเล่ม : ปกแข็ง ช่างเรือภาพประกอบ : ชิชากาน ทองสิงห์ พิสูจน์อักษร : อรทัย คำแพง ISBN 978-616-268-127-1 ลิขสิทธิ์บริษัท สำนักพิมพ์เสียงเสียง เพียรเพื่อพุทธศาสน์ จำกัด 105/95-96 ถนนประชาอุทิศ ซอย 45 แขวงบางมด เขตทุ่งครุ กรุงเทพมหานคร 10140 โทร/แฟกซ์ 02-872-7667 หนังสือ มองทุกข์ให้เห็น จึงเป็นสุข เล่มนี้ พระธรรมโกศาจารย์ หรือที่เรารู้จักในนามหลวงพ่อบุญญานันทภิกขุ ได้อธิบายบรรยายธรรมไว้แล้วจึงได้นำมารวบรวมเรียบเรียง โดยมณีจ ชูชัยมงคล เป็นหนังสือมีจำนวน 46 หน้า พิมพ์ที่ หจก.แอลซีพี ฐิติพรการพิมพ์: กรุงเทพมหานคร (ไม่ปรากฏวันเดือนปีที่พิมพ์)

หนังสือธรรมขนาดหนาของเนื้อหาพอเหมาะ สามารถแสวงหาความรู้ได้ครบองค์ธรรมในเวลาอันสมกับเวลา หนังสือนี้ผู้แต่งได้นำหลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา มาบรรยายคือ ตัณห์กำเนิดทุกข์ในอริยสัจ 4 กองแห่งทุกข์ ที่ผู้วิจารณ์มาสรุปเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 การดำเนินชีวิต **ประเด็นที่ 2** ชั้น 5 และแหล่งเกิดความทุกข์ เรื่องสำคัญที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านนำมาสอนแก่ชาวโลกทั้งหลาย คือเรื่องอริยสัจ 4 อันเป็นเรื่องหลักเรื่องสำคัญ เป็นคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ที่ผู้วิจารณ์ได้อ่านวิเคราะห์และสรุปรวมเนื้อหาไปตามลำดับขั้นตอนโดยย่อได้ดังนี้เนื้อหาจะคัดัดไม่ยาวนักสามารถอ่านโดยใช้เวลาที่ไม่มากเหมาะสำหรับผู้ที่มีความสนใจใฝ่รู้ธรรมเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องอ่านแล้วชวนให้คิดเป็นปริศนาว่าผู้เขียนต้องการสื่อความหมายไปในแง่มุมใดแต่อย่างไรก็ตามข้อควรพิจารณาในรูปแบบของหนังสือเล่มนี้ก็คือภาพบนหน้าปกของหนังสือมีการสื่อความหมายที่ชัดเจน เนื่องจากภาพที่ปรากฏบนหน้าปกเป็นภาพที่มีการสื่อความหมายและความเข้าใจที่ชัดเจนและเป็นไปในแนวทางเดียวกันกับชื่อเรื่องและจากการพิจารณาทั้งรูปภาพและชื่อเรื่องมีการสื่อความหมายในทางธรรมอย่างดี

ทัศนะของผู้ศึกษา เห็นว่าการวางโครงสร้างของหนังสือ มีความต่อเนื่องของเนื้อหาเป็นอย่างดี ผู้ศึกษาจึงได้รู้ถึงเจตนาของผู้เขียนที่ต้องการสื่อให้เห็นระดับความสัมพันธ์กันเป็นขั้นตอน นอกจากนั้นยังวางหัวข้อย่อในแต่ละตอนตามความสำคัญ จึงทำให้หนังสือเล่มนี้เป็นที่น่าสนใจสำหรับผู้ใดที่ใครต่อการศึกษา ซึ่งการเขียนนั้น มีสำนวนที่ไม่ซับซ้อน หนังสือเล่มนี้เหมาะแก่การศึกษาอย่างยิ่งสำหรับบุคคลที่สนใจใฝ่รู้ทางพระพุทธศาสนา

เนื้อหาการวิจารณ์

ประเด็นที่ 1 การดำเนินชีวิตซึ่งเราควรจะได้ศึกษาแล้วนำไปใช้ในชีวิตประจำวันพระผู้มีพระภาคตรัสเรื่องนี้ขึ้นไว้ ก็เพราะว่าพระองค์ทรงทราบดีว่าชีวิตของมนุษย์นี้มีความทุกข์ มีความเดือดร้อน ด้วยปัญหาต่างๆ หลายอย่างหลายประการ ทรงต้องการจะให้มนุษย์รู้จักวิธีแก้ไขปัญหาชีวิตของตน จึงได้วางหลักอริยสัจ 4 ประการเหล่านี้ไว้ หมายความว่า อริยสัจ 4 ประการเป็นธรรมนุญสำหรับชีวิตที่เราควรจะนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ถ้าเรานำหลักนี้มาใช้ในชีวิตประจำวันอย่างจริงจัง เราก็จะอยู่ด้วยความสุขความสงบในโลกนี้ ไม่มีความทุกข์ความเดือดร้อนในชีวิตจิตใจของเรา จึงเป็นเรื่องที่ควรจะได้ทำความเข้าใจกันในเรื่องต่อไปนี้ อริยสัจ 4 นี้ คือเรื่องของความทุกข์เรื่องเหตุให้เกิดความทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ เรียกตามภาษาธรรมะว่า สมุทัย แปลว่าเหตุให้เกิดทุกข์การดับทุกข์ได้ เรียกว่า "นิโรธ"ทางที่จะปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เรียกว่า "มรรค"เรียกย่อๆ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค คนโบราณเขาต้องการให้คนจำอะไรง่าย ๆ จึงเอาแต่ตัวนำของชื่อนั้นๆ มาเขาเรียกว่า หัวใจหัวใจของอริยสัจ 4 ก็คือ "พุ" หมายถึง ความทุกข์ "สะ"หมายถึง สมุทัย "นิ" หมายถึง นิโรธ "มะ" หมายถึง มรรค เขาจึงจำง่ายๆ ว่า พุ สะ นิ มะ แต่ว่าคนโบราณเขาสอนเพื่อให้จำ คนที่ได้หัวใจอริยสัจไปแล้วไม่ได้เอาไปใช้ในทางแก้ทุกข์ แต่เอาไปใช้เป็นคาถาอาคมไป เอาไปใช้เป็นคาถานั้นคาถานี้ ฝอยกันร้อยแปด เป็นเรื่องไสยศาสตร์ ไม่ใช่เรื่องของพระพุทธศาสนา ขณะเดียวกัน (พระธรรมโกศาจารย์,(หลวงพ่อบุญญานันทภิกขุ,) ได้ให้ความเห็นว่า ทุกข์ในอริยสัจ 4 ก็อยู่ในสภาวะทุกข์ในไตรลักษณ์ด้วย นอกจากนี้ไม่ว่าจะสุขหรือเฉย ๆ ก็ยังไม่พ้นจากทุกข์ในไตรลักษณ์ เพราะทั้งสุขและอุเบกขาก็ล้วนถูกเหตุปัจจัยต่าง ๆ บีบคั้นให้แปรปรวนไปอยู่ตลอดเวลา (พระธรรมโกศาจารย์,(หลวงพ่อบุญญานันทภิกขุ, มปป, 19-22) ซึ่งในประเด็นนี้สอดคล้อง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ที่ได้ให้อธิบายว่า ทุกข์ หรือ ทุกขอริยะสัจนั้นเจาะจงเฉพาะเรื่องของเบญจขันธ์ที่เป็นอุปาทานขันธ์เกี่ยวเนื่องกับชีวิตเป็นเรื่องที่เกิดจากตัณหา เช่น ได้กินอาหารอร่อย ได้ฟังเพลงเพราะ ๆ หรืออะไรต่าง ๆ ที่ทำให้รู้สึกมีความสุข ในอริยสัจถือเป็นทุกข์ทั้งนั้น เพราะสิ่งเหล่านั้นมีความพอใจคือมีตัณหาเป็นมูลราก พอมีตัณหาเจืออยู่ความสุขชนิดนั้นก็พร้อมที่จะก่อให้เกิดทุกข์กล่าวคือทุกข์ที่เป็นปัญหาของบุคคลเกิดจากกรรมกิเลสคือการกระทำของคนนั้น ๆ ทุกขอริยะสัจเน้นความหมายในแง่ที่เป็นที่ตั้งแห่งทุกข์หรือเป็นที่รองรับทุกข์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต),2558, 78.)

ทัศนะของผู้วิจารณ์ เห็นว่าผู้เขียนทั้งสองท่านมีความคิดไปในทางเดียวกันคือ ได้กล่าวถึงเรื่องทุกข์ในอริยสัจ 4 การที่ (พระธรรมโกศาจารย์,(หลวงพ่อบุญญานันทภิกขุ) กล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านนำมาสอนแก่ชาวโลกทั้งหลาย คือเรื่องอริยสัจ 4 อันเป็นเรื่องหลักเรื่องสำคัญ เป็นคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเราควรได้ศึกษาแล้วนั้นยังสนามารถนำไปใช้ใน

ชีวิตประจำวันได้ ในส่วนของ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ทุกข์ในอริยสัจ 4 ก็อยู่ในสภาวะ ทุกข์ในไตรลักษณ์ด้วย นอกจากนี้ไม่ว่าจะสุขหรือเฉย ๆ ก็ยังไม่พ้นจากทุกข์ในไตรลักษณ์ ที่ได้ท่าน ได้อธิบายอย่างนี้คงเป็นเพราะท่านมองว่าทั้งสุขและอุเบกขาก็ล้วนถูกเหตุปัจจัยต่าง ๆ บีบคั้นให้เกิดการแปรปรวนไปตลอดเวลา

ประเด็นที่ 2 แหล่งเกิดความทุกข์คือ ชันธ์ 5 การเข้าไปยึดถือในชันธ์ 5 ว่าเป็นตัวตน เป็นเราเป็นเขานั้นแหละคือทุกข์ก้อนใหญ่ แหล่งเกิดความทุกข์ หมายถึงความรู้สึที่เกิดขึ้นในใจ เข้าไปยึดถืออะไรว่า เป็นตัวเรา เป็นของเราขึ้นมาในขณะที่ใจของเราเกิดความรู้สึกยึดถือในเรื่อง อะไรขึ้นมาแล้วในขณะนั้น เรียกว่าชาติเกิดขึ้นในใจของเราความยึดถือในใจ ทำให้เกิดทุกข์ คือ ความรู้สึกยึดถือในเรื่องอะไรๆเกิดขึ้นในใจของเราในขณะที่ ความทุกข์ยังลงสู่ชีวิตของเราเมื่อนั้น โดยธรรมชาติสูงของพระพุทธศาสนานี้พระพุทธเจ้าท่านสอนให้เราว่าในโลกนี้ไม่มีความสุข มันมี แต่ความทุกข์ทั้งนั้น ทุกข์เท่านั้นที่เกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นที่ตั้งอยู่ ทุกข์เท่านั้นที่ดับไป นอกจากทุกข์หา มีอะไรไม่ พระพุทธศาสนาสอนเรื่องความทุกข์ สอนเหตุให้เกิดทุกข์ สอนเรื่องทุกข์เป็นสิ่งที่ดับได้ แล้วก็สอนวิธีว่า จะดับทุกข์ได้อย่างไร อันนี้เป็นสัจจะ เป็นความจริงที่มีอยู่ในโลก ความสุขนั้นหา มี มีแต่ความทุกข์ แต่เราก็เรียกว่ามีความสุข ที่เรียกว่ามีความสุขก็เพราะว่า ทุกข์มันลดน้อยลงไป (พระธรรมโกศาจารย์,(หลวงพ่อบุญญานันทภิกขุ), มปป, 6-7) ซึ่งในประเด็นนี้สอดคล้องกับ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ท่านได้อธิบายไว้ในหนังสือพุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยาย ความว่าทุกข์เป็นพื้นฐานร่วมของชีวิตซึ่งสัมพันธ์กันโดยภาวะและการประพัตติ ดังนั้นความ ตระหนักรู้ในพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของทุกข์ จึงเป็นทัศนคติที่ถูกต้องที่ทำให้บุคคลดำเนินชีวิต ได้ ด้วยความเป็นปกติ แต่อย่างไรก็ตามความรู้ความสามารถในการที่จะเข้าใจทุกข์นั้น การที่ทรง บัญญัติสอนเรื่องทุกข์ ไม่ใช่เพื่อให้เป็นทุกข์ หากแต่เพื่อให้รู้จักว่าทุกข์เป็น ปัญหาที่แก้ได้ ไม่ใช่ของ ที่เที่ยงแท้แน่นอน เพราะชีวิตที่คับข้องนั้นมีทุกข์เป็นปัญหาคอยรบกวนอยู่ ถ้าแก้ปัญหาโดยดับ ทุกข์ หรือสร้างภูมิคุ้มกันคือความสามารถในการดับทุกข์พร้อมไว้แล้ว ชีวิตก็จะพบสุข ที่แท้จริง เพราะอยู่กับทุกข์ เข้าใจทุกข์ และแก้ปัญหายุ่งยากได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและตรงไปตรงมา(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551, 906)

ทัศนะของผู้วิจารณ์ เห็นว่าผู้เขียนทั้งสองท่านมีความคิดไปในทางเดียวกันคือ คงเป็น เพราะท่านทั้งสองมองทุกข์ว่าเป็นพื้นฐานที่ทุกคนจะต้องพบเจออยู่แล้ว ทุกข์ไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์ ต้องกลัวแต่ควรมีการปรับตัวในอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข (พระธรรมโกศาจารย์,(หลวงพ่อบุญญานันท ภิกขุ) ยังได้อธิบายอีกว่า พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนให้เราว่าในโลกนี้ไม่มีความสุข มันมีแต่ ความทุกข์ทั้งนั้น ทุกข์เท่านั้นที่เกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นที่ตั้งอยู่ ทุกข์เท่านั้นที่ดับไป การที่ท่านมองอย่างนี้ คงก็เป็นเพราะท่านมองว่าทุกข์หา มีอะไรไม่ แต่ทุกข์เป็นสิ่งที่ดับได้ ในขณะเดียวกัน (พระพรหม

คุณากรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่าทุกข์เป็นพื้นฐานร่วมของชีวิตซึ่งสัมพันธ์กันโดยภาวะและการประพฤติ เพราะชีวิตที่คับข้องนั้นมีทุกข์เป็นปัญหาครอบงำอยู่ ถ้าแก้ปัญหาโดยดับทุกข์ หรือสร้างภูมิคุ้มกันคือความสามารถในการดับทุกข์พร้อมไว้แล้ว ชีวิตก็จะพบสุข ที่แท้จริง เพราะอยู่กับทุกข์ เข้าใจทุกข์ และแก้ปัญหาทุกข์ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและตรงไปตรงมาที่เป็นคำอธิบายแบบแนวคิดร่วมสมัยตามหลักวิชาการ

จุดเด่นของหนังสือ: หนังสือทุกข์มีไว้ให้เห็น ไม่ได้มีไว้ให้เป็น เป็นหนังสือธรรมะที่บูรณาการให้เข้ากับสังคมในยุคปัจจุบันมีภาพการ์ตูนประกอบเพื่อเพิ่มอรรถรสในการสื่อสารธรรมะสำหรับทุกเพศทุกวัย ท่านอธิบายเนื้อหาเกี่ยวกับ ทุกข์มีไว้ให้เห็น ไม่ได้มีไว้ให้เป็น เพราะคนส่วนมากมักเป็นทุกข์มากกว่าจะเห็นทุกข์ คนที่มีความทุกข์ เพราะว่าใจขาดปัญญาในการพิจารณาให้เห็นทุกข์ ความทุกข์มันมาได้เพราะใจเราไม่ยอมรับสภาวะตามความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ

จุดที่ควรพิจารณา: ผู้ศึกษาเห็นบางประเด็นว่า หนังสือเล่มนี้เป็นแบบลักษณะการบรรยายถามตอบที่มีหัวข้อธรรมแยกกันเป็นกลุ่มเล็กๆน้อยที่มีเนื้อหากลับไปกลับมา ควรจัดกลุ่มธรรมแต่ละกลุ่มให้เป็นกลุ่มเดียวกันเพื่อที่จะทำให้เนื้อหากระชับเหมาะสำหรับการอ่านสำหรับท่านที่ยังไม่เข้าใจหลักธรรมเพื่อให้เข้าใจง่ายและจะได้เล็งเห็นถึงสาเหตุและผลลัพธ์ตามรอยของท่านผู้เขียนในที่สุดก็จะได้รับผลจากการศึกษาตามที่ได้ตั้งใจไว้หนังสือเล่มนี้มีประโยชน์ต่อผู้ศึกษาอย่างยิ่งหากนำมาปฏิบัติอย่างจริงจัง

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษา

สามารถอธิบายสาเหตุแห่งทุกข์ได้ชัดเจน นำหลักธรรมมาบูรณาการให้เข้ากับศาสตร์สมัยได้ลงตัวผู้อ่านสามารถเรียนรู้วิธีการปรับแนวคิดการที่จะทำให้มนุษย์รู้จักวิธีแก้ไขปัญหาชีวิตของตน อริยสัจ 4 เป็นธรรมนุญสำหรับชีวิต คือขั้น 5 ประกอบด้วยกองรูปธรรม และนามธรรมทั้ง 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ โดยใช้โยนิโสมนสิการ, ความเกิด, ความแก่, ความเจ็บ, ความตาย, ความพลัดพรากและกรรม ที่เราควรจะนำมาใช้การพิจารณาในชีวิตประจำวัน ถ้าเรานำหลักนี้มาใช้ในชีวิตประจำวันอย่างจริงจัง เราก็จะอยู่ด้วยความสุขความสงบในโลกนี้ ไม่มี ความทุกข์ความเดือดร้อนในชีวิตจิตใจของเรา

เอกสารอ้างอิง

มนิจ ชูชัยมงคล. มองทุกซีให้เห็น จึงเป็นสุข. ธรรมบรรยายพระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ).

กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ หจก.แอลซีพี ฐิติพรการพิมพ์: มปป.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2558). พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยาย. พิมพ์ครั้งที่ 42. ฉบับ

ข้อมูลคอมพิวเตอร์ ครั้งที่ 11.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2559). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์

ครั้งที่ 34. กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ.

